I

Ковалюк підняв орчик догори та й казав музикам:

— Грайте до порєдку, як має бути, бо це весіле буде славне на всю Україну і в Коломиї, і в Станіславі...

— Оце-с вже не потребує весіля, але ще є два такі, що мають гуляти.

Він показував на Федька Продана, що лежав із розбитою головою на снігу. Коло нього сиділа його жінка, тримала новий капелюх у руках і питала:

— Та що кажеш робити, що до дітий переказуєш?

І ще щось до нього говорила, ніби на тамтой світ переказувала.

А Дмитро Золотий ходив поперед ворота з куснем грубої розвори та казав до громади людей на вулиці:

— Ні один най не вагаєси поступити отут, бо зараз від цеї розвори усне,— це вам кажу!

— Кого б'ють?

— Богачів.

— А хто б'є?

— Весілє.

— А Федька вже вбили?

— Він вже на тамтім боці.

— То єго смерть, а чий кременал?

Дзвін на селі почав голосити тривогу.

— Зараз громада збіжитьси та й не дасть.

— Дасть, дасть, буде отут чипіти так, як ви,— відповів Золотий.

Коло хорімних дверей чинилася нова баталія. Михайло Печенюк заперся ногами і руками в одвірки, і ані Петрик Синиця, ані два Золоті, Іван та Каленик, не могли його витягнути надвір.

— Ви голодники голодні, та я дужий, та я щодня мнєсо їм, а ви бевку незабілену!

— Меш тепер сиру землю гризти.

З сіней бухав плач жінок, як червона луна.

— Не кажи їм так, Міхайле, не кажи, не кажи, але проси їх дуже,— казала жінка.

— Говори, дурна бабо, тут нема просьби, тут смерть.

Та як вони так правдалися, а Петрик Синиця ймив у зуби Михайлів палець і витягнув в одній хвилі надвір.

— Ого, вже Міхайлові амінь!

— Міхайлихо, сідайте на голову, голова грунт...

— Ти радиш, ех, як ті порадю оцим буком.

— Кров з него садить, як з пацюка, а така червона, здорова кров...

— Мой, аді, хреститьси, б'ють, не дають оченаш віговорити.

— Вже по нім, Міхайлиха дає свічку, але незасвічену.

— Та що, що дужий,— вже глина — та й конець!

— А жінка ніц не плаче, змогласи дуже.

З хором вибігла купа жінок, і Касіян поміж ними. Золоті і Синиця кинулися за ними.

— Та не віховаєшси, богачю, у підтичках жіночих!

Жінки громадно облягли Касіяна.

— Не дайте мене, не дайте!

— Касіянко боїтьси, а єго найліпше треба обріхтувати! Він межи богачами найгірше в'їдний.

— Боїтьси, не то що Міхайло, цеє не боявси.

— Аді, жінки біда, аді, як плюють на Золотих.

— Ймили Петрика та й всі лягли на него.

— Не дадуть-таки...

— А ви чого відти мішаєтиси? Ви вмієте жінок добре бити та й жидів за пейси торгати, а як прийде направду, то стоїте подалеки та й скавулите, як щенюки.

Це вповіла публиці одна з тих жінок, що Касіяна боронила.

— А ви, віте, чому не йдете порєдок робити, аді, баби роб'є за вас порєдок?

— Які ви мудрі: йди, віте, та й здихай, що лайдаки межи собов змовилиси бити богачів.

Зробилася цілком днина. Хати на білім снігу стояли як громади чорних великих птахів. Ліс найспокійніше шептав. Дзвін іще голосив тривогу.

З громади жінок вийшла Іваниха Золота, ймила окервавленого чоловіка за рукав та й так казала:

— Чоловіче, та подивиси на людей, та на село, та на ліс, та спамнєтайси! Та що-с наробив, та люде не худоба?

За нею вийшла і Каленикова жінка.

— Ти йди, небоже, до кременалу відразу, до хати не приходи, бо я з дітьми геть піду. Не приходи-таки.

Музики перестали грати, а Ковалюк стояв із орчиком і не знав, що з ним робити. Сонце виказало пів золотого ока.

Три Золоті покидали буки та сапи і пішли в ліс. Ковалюк зачав плакати, а Петрик Синиця подався до хати, та на порозі впав і почав піну з рота точити. Товпа рушилася і почала здоймати побитих.

II

В хаті Онуфрія Мельника мало судити село убійників. Всі богачі не мали права приходити на суд — судили самі бідні. Онуфрій уложив суд, і прокуратора, і оборонця. Сам сидів за столом та й так казав:

— Село строєне, люде одні одних боєси, в церкві щонеділі лиш мова за бідних. По селі увихаютьси шандарі, дзвінки дзвоне, що комісії привозе. Розкидають гроби, ріжуть, поре, а нам, бідним, нема нівідки ані ради, ані доброго слова. То ми самі судім їх, а як учуємо, що вони завинили, то будемо їх карати.

Так говорив Онуфрій до всіх бідних. Вони зібралися майже всі з села. Заступили хату, піч, постіль, сіни і подвір'я.

— А якби віт приходив та хотів розгонити, то ви не пустіть, а якби пхавси, то дайте кілька полишників, най тікає. А тепер розкажіть нам, пані прокуратор, акт оскаржений.

З лави піднісся Яків Дідик та й зачав:

— Іван Зуб бідний чоловік, бо, знаєте, робив свої доньці весілє. Знаєте, яке бідного, усе він рад, як до него прийде богач, бо як прийде богач, то образи ясніщі стають, бо є кому під ними сідати. То зійшлиси самі бідні, але упросив собі Зуб ще трьох богачів: Федька Мелникового, Міхайла Печенюка та Касіяна Кропивку. "А дай боже здоров'є, а жийте здорові, а дєкую вам, що-сте уступили до хати, мені весілє буде веселіше". Каже так Зуб та припадає, а бідні сараки, що постулювалиси в пороги, та й слухають. "А проши, а будьте ласкаві, і доцєгніть-ко, а покушійте". А все до богачів. А богачі, мо-спане, все п'ють, а все бідних далі д'постелі вісувають. А Зуб забув за гості, лиш коло богачів ходить. Це перший пунт. Але Петрик Синиця каже:

— Ти, Зубе, ти, старий, відай, забув, що в тебе є ще другі гості, не лиш ці три.

А Зуб вже горівчиний був та й каже:

— Синичко, ти мені не давай рєд у мої хаті. Як я хочу, так буде.

— Ой не буде так, я прішов на весілє, як другий, я приніс такі дари, як другий, то я маю мати таку честь, як другий.

Каже Синиця оце, а бідні понащірювали вуха, та таке їм це слово миле, як мід солодкий. Та й на цім тим часом стало. Зачєли відавати обід. Перед богачами все солонина та мнесо, а начінки лиш трошки, а перед бідними — все лиш начінка, а мнєса крішка. Фукають бідні, їдє або не їд-з. А богачі аж лікті собі позамащували.

Але взєв Іван Золотий з-перед богачів склянку з горівков та й каже:

— Пиймо, братя, хоть гор'івки, як їсти не дають.

— Мой, Золотий, а перед тобов же що стоїть, не дар божий? — каже Зуб.

— Але чьо перед богачами кілько дару божого, а перед нами лиш крішка?

А богачі лиш червоніють, лиш позирають, але мовчать.

Відійшла вечеря, зачали музики грати. Гуляють. Але взєв Печенюк Касіяниху в данець. Та все данцує та розтручує. Не вітерпів уже Петрик та й лус в лице Міхайла, а Міхайло ні дві, ні три — та й Петрика.

— Гов! Перестаньте грати,— кричить Зуб.

А Касіянко каже Зубові:

— Знаєте що, Зубе, нате вам п'ятдесят левів гезди, платю вам все весілє, але ви геть віметіть це смітє з хати. Це другий пунт.

Прийшло до такого, що аж мусило чієсь житє йти на смерть. Ех, господи, як Каленик Золотий не хомне Касіяна у писок, аж повна миска нацюркотіла. А Міхайло Каленика як уфатив за шкіру на потилиці та й вірвав у пушках, лиш лишилоси голе мнєсо.

— Мой, богачі, або зараз віци забирайтиси, або буде з вас саме фалатє!

Коби ж були послухали. Та й зачєласи баталія. Всі, що май боязливі, повтікали, лиш лишилиси три богачі, та п'ять бідних, та жінки. Жінки лишилиси всі, бо вони знають, що їх ніхто не б'є у бійці. То вперед вівели Федика Мельника. Вівів єго Ковалюк, і Петрик, і Іван. І Ковалюк лиш раз свиснув по голові орчиком — та й череп хрус на місці, а Федько уснув на місці, як куря.

А Печенюка Міхайла вже не так було легко. Хлоп дужий, як медвідь, бо знаєте, а не боїзливий. З ним валувалиси зо три години по хаті: їх штири, а він один. Правда, помагали і жінки, але що баби годні. Звалили го в хаті — розкидав з себе штири хлопи, як галушки, звалили в хоромах — знов не давси. Приволікли до дверей, та й ймивси одвірків. Але Петрик Синиця уфатив єго палець у зуби та й віпровадив, а як віпровадили, та й убили колами. Убив Петрик, та й Каленик, та й Іван. Хотіли ще Касіяна вбити, але одно, що дуже просив жінок, та вони тримали єго під сорочками, а друге, що зробивси день, та й люди спамнєталися.

То вбили: Іван Каленик, та Дмитро Золотий, та Петрик Синиця, та Никифір Ковалюк.

— Оце прокуратор сказав оскаржене, а тепер будемо слухати винуватців,— сказав Онуфрій.

— Іван Золотий.

— Гір. [ ]

— Ти винен, що-с убив Міхайла та й Федька Мельника?

— Ні, не винен.

— А хто ж винен?

— Та ми не винні, але богачі.

— Як богачі?

— А так винні, що нас хотіли вітати з весіля.

— Хотіли, але ви не далиси, а їх вигнали-сте на той світ.

— Або що мене маєте питати?

— Іванку, руй, гадино, не підтикай під ніс, бо зараз дістанеш. Кажи, чим убив-єс?

Тут Онуфрієві почала помагати публіка.

— Ти, Золотий, кажи все по правді, бо зараз дістанеш буки,— казали з сіней ґазди.

— Я, бігме, лиш раз ударив!

— Чим?

— Сапом.

— По чім?

— По плечах.

— Ну, а Каленик?

— Я не знаю.

— Як не знаєш, то сідай.

— Каленик Золотий!

— Я сам.

— Ти вбив Міхайла?

— Єго вбило єго богацтво.

— Лиш не змудра, Каленику.

— Яке змудра, п'єний-єм був, весілє було, музики грали, а богачі хотіли нас вігнати, то ми хотіли набити.

— Добре набили, але хто вбив?

— Я не тямлю.

— Памнєть коротка якась.

— Чим бив-ес?

— Чим мав.

Онуфрій нічого вже не казав, лиш махнув рукою на парубків. Ці ймили Каленика в руки.

— Дайте му п'єтнаціть буків, та й буде говорити.

І пішли дальші зізнання. Публіка хотіла конче карати, та Онуфрій не позволяв і випитував дальших оскаржених. Та серед того, як оскаржені не хотіли зізнавати перед Онуфрієм, всі, що стояли в сінях, почали кричати: "Вони вбили, най же відпокутують".

І витягали одного за другим і подавали в дальші руки. А ті руки, богато їх, хапали їх, мстилися і ревли по селі, а за собою лишали страшний зойк жінок і конаючі хвилі помсти.